

Varvsstaden – åter till framtiden(?)

Sara Saleh

Det är med stora förväntningar jag besöker utställningen *Varvsstaden – åter till framtiden* på Form/design center i Malmö under en av de första av oändligt många dagar av högsommarvärme. Ett ABAR-evenemang arrangerat av Sveriges Arkitekter Skåne om utställningen – samtal med Anders Lendager från upcyclingkonsulterna Lendager Group – följs av vernissage för utställningen.

Varvsstaden AB är ett projekt med tillhörande markområde på 180 000 kvm i Västra Hamnen, samägt av Balder och PEAB. I evenemangsbeskrivningen förklaras det hur Varvsstaden AB skapat en materialbank och därigenom ”skapat ett nytt grepp inom stadsomvandling”. Det handlar om att ta tillvara på befintligt material för att minska klimatavtrycket och behålla historiska och platsbundna kvalitéer.

Det är en högst sympatisk ingång när klimatet utgör en så akut fråga. På sin blogg uppmärksammar meteorologen Martin Hedberg det extremt varma och torra

vädret vi upplever nu i nästan hela landet, i det virala inlägget *Vad har hänt med Lagom?* (2018-05-30). Hedberg påminner om vilken långtgående påverkan vi har på klimatet, på grund av vårt utsläpp av framförallt växthusgaserna koldioxid och metan, och beskriver hur det högttryck vi upplever nu är ett resultat av en rubbning av den globala temperaturen ”en kvarts istid, men åt andra hållet”. Under istiden låg den globala temperaturen fyra grader under dagens, och sedan sjuttioalet har vår temperatur ökat en hel grad Celsius. Konsekvenserna av denna fortsatta klimatbelastning är ödesdigra, framförallt märkbart i det globala syd men även i Europa. 30 000 personer omkom i värmeböljan 2003 i södra Europa, jordbruket gick på knäna och kärnkraftverk fick stängas ner, sammanfattar Hedberg det. Om vi fortsätter som *business as usual*, fortsätter Hedberg, innebär det en 4°-ökning av medeltemperaturen. ”Har man riktigt bra fantasi kanske man kan föreställa sig vad det innebär.”

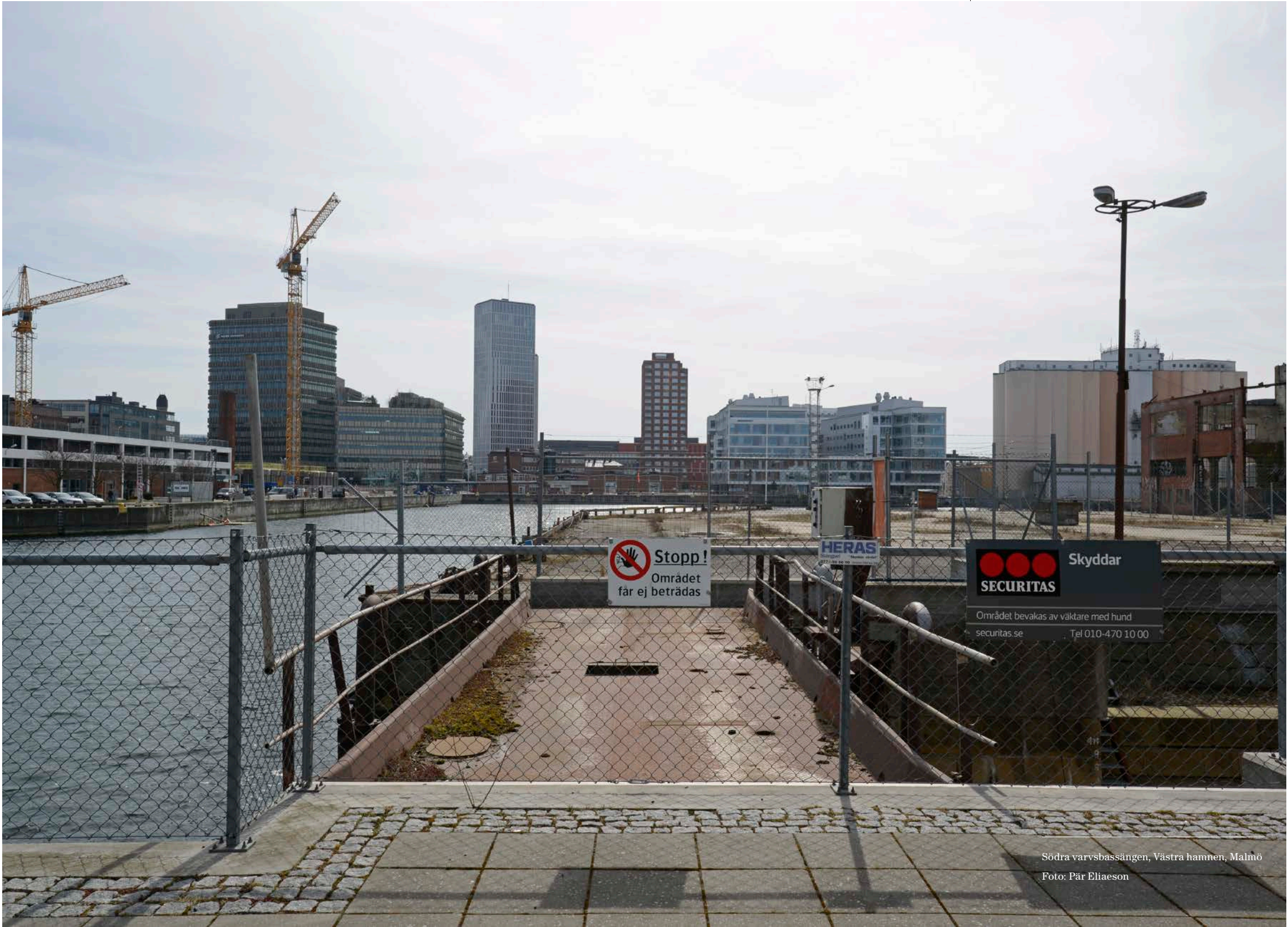

Målgruppsbilder, Varvsstaden

Foto: PEAB

Södra varvsbassängen, Västra hamnen, Malmö
Foto: Pär Eliaeson

Dagen efter publiceringen av detta blogginlägg antar kommunfullmäktige arkitekturprogrammet och översiktsplanstillägget *Arkitekturstaden Malmö*, en hundrasidig grundkurs i landskapsarkitektur. Den presenterar nio teser som ska visa på Malmö stads ambitioner i sitt arbete med arkitektur, och ska fungera vägledande. ÖP-tillägget är relevant för att förstå vilken roll Varvsstaden AB spelar i Malmö stad i stort.

Under en av de nio punkterna, "Arkitekturen ska bidra till Malmö miljö-mässiga hållbarhet", står följande sammanfattning: "Arkitekturen ska bidra till omställningen av Malmö till en miljömässigt hållbar stad och underlätta för en hållbar livsstil. Genom att bygga resurseffektivt, miljö- och människovänligt ska arkitekturens miljöpåverkan minska och stadens motståndskraft mot klimatförändringar öka – så att kommande generationers möjligheter inte äventyras."

I detta avsnitt lyfts det miljömässiga och ekonomiska haveriprojektet Citytunneln som ett positivt ingrepp i att skapa attraktivitet kring en tidigare "baksida", St. Johannesplan, och därmed ett bra exempel på förtätning, som underförstått ska vara miljösmart. Bortsett från detta är miljöfaktorn en i programmet återkommande fråga, vilket bland annat märks i förekomsten av relaterade begrepp – klimat(13), ekologisk(7) miljömässig (19) och hållbar (46). Det bådär gott att Malmö stad tar sitt ansvar som kuststad i en pågående och accelererande klimatkris.

Varvsstaden AB vill ta vara på befintliga material och delvis också befintliga strukturer när de bygger denna nya stadsdel. Det finns klimatfördelar med detta, men ett "nytt grepp" är det inte.

Det engelska termen för det Varvsstaden AB har kallat för "materialbank" är *adaptive reuse*, återanvändning av en byggnad, material eller plats till annat än vad det först var ämnat för, eller *Brown-*

field reclamation, en återanvändning av industriell eller kommersiell mark med föroreningsrisk. Liliane Wong, professor på fakulteten för inredningsarkitektur vid Rhode Island School of Design, skildrar i sin omfattande bok *Adaptive Reuse: Extending the Lives of Buildings* utvecklingen av adaptive reuse historiskt, dess tvärvetenskapliga karaktär och vilken roll denna metod fyller i konstens, kulturens och samhällets skiftande normer.

Wong skriver att *adaptive reuse* har existerat sedan urminnes tider, där användningen av grottor för bosättning och djurens päls för beklädnad är tidiga förekomster av människans rådighet. Samma rådighet är uppenbar i dagens byggda miljö där vi omskapar strukturer som inte längre kan rymma sina ursprungligt programmerade funktioner eller ge liv åt material genom återvinning.

Klimatvinsterna med *adaptive reuse* har undersökts av många och det finns verktyg för att mäta dessa. För att få en helhetsbild av huruvida *adaptive reuse* är klimatomfattigt lönsamt är det viktigt att en sådan byggnadsteknik sätts i relation till hållbarheten av det som ska byggas. *Adaptive reuse* för sakens skull är knappast miljösmart. Tvärtom kan det utgöra en större miljöbov att restaurera befintlig bebyggelse än att bygga ny. Det finns dock andra värden, inte minst samhällseliga och historiska, som denna metod främjar, och sådana avvägningar är nödvändiga att göra.

I fallet Varvsstaden AB är en tydlig ingång till restaureringen den av miljömässig hållbarhet. Inte minst är det ett perspektiv som lyfts i Varvsstaden – tillbaka till framtiden, en liten utställning insprängd i foajén i Form/design center. I mitten brer en hög med tegelsten ut sig. Runt om i rummet finns exemplar av det material hela utställningen bygger på, och de för Varvsstaden mest förekommande materialen – "trä, metall, betong, glas och tegel".

I ena hörnet, liksom undanskymd, står en laptop med en så kallad materialkatalog man som besökare kan bläddra igenom. Det kanske var menat att vara interaktivt. I praktiken är det bara en lista i powerpoint – eller liknande – format.

Det är något med utställningen av materialen som påminner lite för mycket om ett sortiment av kakellösningar i en av alla de badrumsbutiker som infekterat staden för att det ska vara godtagbart för att visas i Form/design center, som sedan februari i år dessutom ska utgöra en mötesplats och aktör i regeringens satsning *Gestaltad livsmiljö*.

Utställningens vördnad för och romanisering av materialen, som om tegel inte är något vi omges av på var och varannan byggarbetsplats, för att inte nämna i stadens huskroppar, skapar en underlig fetischering av Malmös arbetarhistoria. Detta förstärks av den mänskliga frånvaron i utställningen, men också i hela projektet kring Varvsstaden, i form av avsaknaden av berättelser av människor som verkat här. Materialen är laddade med mänskliga värden men människorna som jobbat inom industrin, inom varvet, är bortglömda. I och med att materialet blir symbol för och bärare av denna mänsklighet, skapas också en rätt att omskapa Varvsstaden och ett samhälle för de få, i bevarandets namn.

Är varvet Malmös? Det tycks inte vara så. Varför har Malmö stad sålt dessa värdefulla byggnader och platser? Den enkla förklaringen är att det skapar incitament för företag att etablera sig här och att det på så sätt bidrar till att öka skatteintäkterna som i sin tur kan sippra ner till invånarna. För inte är de planerade bostäderna menade att köpas, eller eventuellt hyras, av gemene Malmöbo i första hand, med den låga medelinkomst denne har. Nedsippningen - när dessa föreställda skattepengar ska hamna i t.ex. skolan, genom att större och mer kvalitativa utemiljöer byggs, eller beredskap inför hundraårsregn genom ett

ombyggande av de ofantligt många och stora hårdgjorda ytorna Malmö kännetecknas av - brukar som regel utebli. Kanske är det annorlunda denna gång.

När våra minnen av vår stad får ge vika åt en framtid som inte är vår, vad blir kvar av vår identitet som Malmöbor? Blir den lika flyktig som fastighetsbolagens löften om bevarande, och blir vi med detta mindre benägna att försvara det som är vårt?

Det är viktigt att inte förringa de upplevelser och minnen en guidad tur genom varvets byggnader kan ge turdeltagarna. Varvsstaden AB höll i tre turer för Malmös invånare, femtio var gång. Att ta del av dessa miljöer är värdefullt när vi så sällan får möjlighet att uppleva denna typ av byggnadsstrukturer och framförallt av denna storhetsgrad. Det är en av huvudanledningarna till att industrihallarna ska rivas. De har helt enkelt bedömts vara för stora för att kunna tillhandahålla nya funktioner.

I bevarande och kulturarvsstudiers motsvarighet till Jane Jacobs' *The Death and Life of Great American Cities: The City of Collective Memory* från 1994, skildrar M. Christine Boyer värdet av historiens närvaro i staden:

”Kanske är det så att dessa spår från det förflutna helt enkelt stör det snabba tempot i stadslivet, och som motström och strömvirvlar i händelseflödet undergräver de den resandes vägriktningar och planer. Oavsett vad, orsakar dessa fragment och kvarlevor en oväntad förändring i uppmärksamheten, och lockar till sig en omvärdering av deras närvaro i staden.” s.19

Historien är värdefull i staden, och skapar nya sinnesstämningar och upplevelser som ger upphov till ny kunskap. Under nittonhundratalet, och även senare, har vi dock skrivit om den urbana berättelsen.

Boyer fortsätter:

”Genom att radera historiska referenser och lingvistiska anspelningar, konstruera de modernisterna en disciplinerad stad,

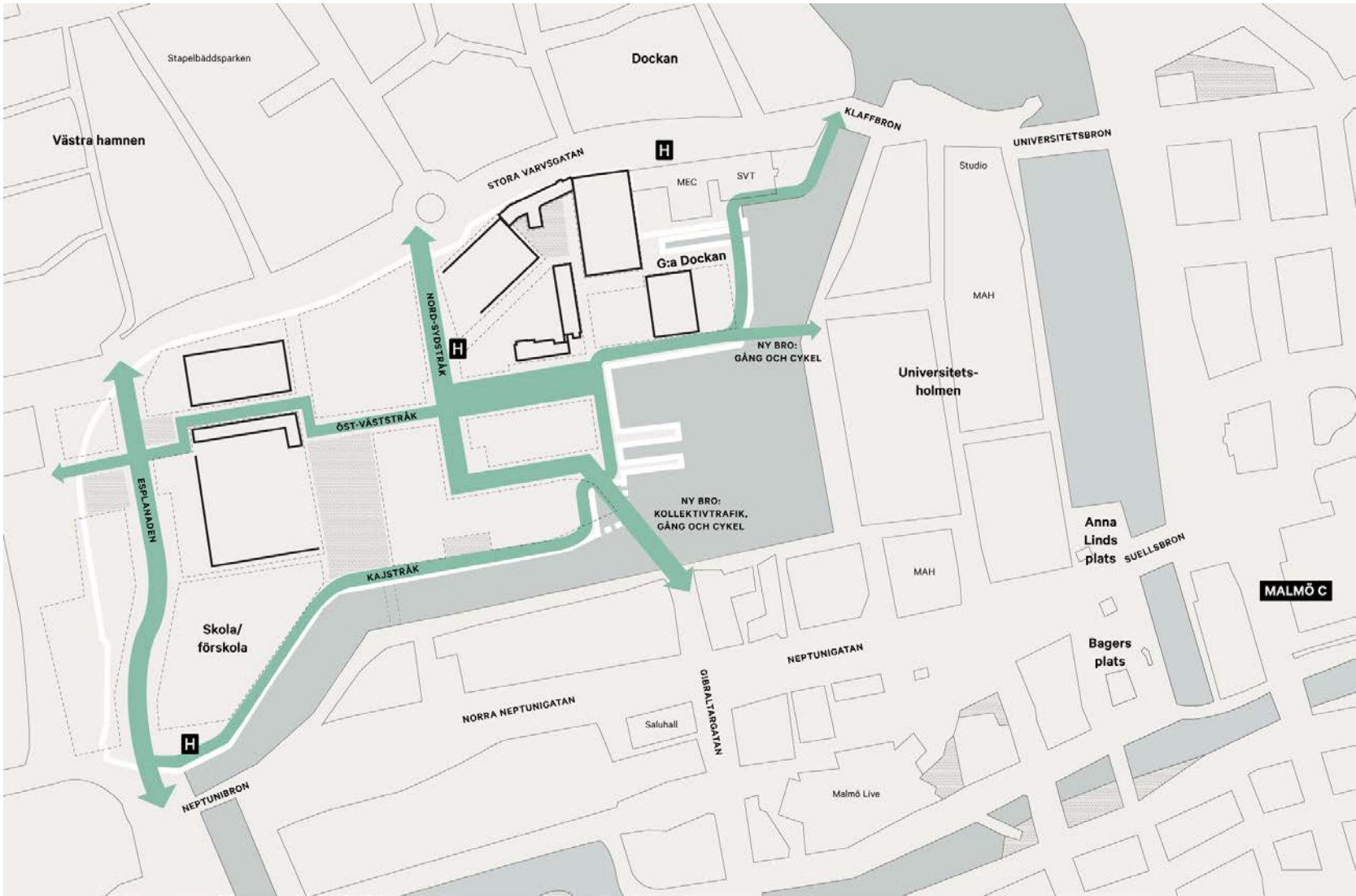

Planprogram Varvsstaden

Bild: Malmö stad

Strategiplan, Varvsstaden

Bild: Varvsstaden AB

begränsad till form, som rubbade minnen och förtyckte det fantastiskas knyck. Därmed var modern västerländsk historia byggt på en repressionens och separationens handling: förtrycket av arkaiska spektakel och mytiska former, och separeringen av den samtida tidsrymden från den av det förflutna.” s. 21

Det är nödvändigt att bevarandet av gamla byggnader och platser tillåts inkorporeras i staden, för att inte skapa ett muealt samhälle, och att dessa samtidigt ges samtida funktioner, så att invånare kan ta del av historien och delta i nuet. Detta är dock intimt förknippat med en mänsklig närvaro, både av de tidigare platserna i form av kunskap om de som verkat i dessa lokaler, på dessa arbetsplatser, och om de invånare som kommer att präglas av deras fortsatta närvaro. Materialen kan vara bärare av historier men endast om berättarna bakom ges plats. Det urbana existerar inte utan människan.

Genom en *adaptive reuse*-metod hävdar Varvsstaden AB förvisso att det ska tillvarata en del av den bebyggelse som är värdefull för stadens minne och ge den nya funktioner. Det är ett arbete som behöver utföras på ett ödmjukt sätt, ett som också blir tillgängligt för de invånare som minns den tid då varvet var i bruk, och de som lever i en stad som så märkbart präglats av dess storhet och fall.

Varvsstaden AB påbörjar byggnationsprocessen med att riva en stor del av de kulturhistoriskt värdefulla byggnadsstrukturerna, industrihallarna, och bygga ett hotell, för att i framtiden ta vara på de strukturer Varvsstaden AB i detta stadie hävdar inte ska rivas, varvsbyggnaderna. Det påminner om det hårt kritiserade projektet Amiralssstaden, som börjat med att ett omfattande område i Rosengård av det till största del kommunalägda Malmö Kommunala Bostäder (MKB) sålts ut till det med Balder, Heimstaden och Victoria Park samägda bolaget Rosengårds fastig-

hets AB, med löftet eller förhoppningen om att bolaget ska bygga landmärket *Cultural Casbah* i stadsdelen. Idag är bostäderna inte längre kommunalt ägda och planer på när *Cultural Casbah* ska börja byggas är fortfarande oklara.

I *Den urbana fronten* diskuterar Catharina Thörn och Katarina Despotovic hur en folklig strid för ett område kan avväpnas genom att bryta resonemangskedjan. I detta avseende innebär det att låta tillräckligt med tid passera för att en mobilisering för en plats ska ha avtagit, varpå något som tidigare varit omstritt kan byggas.

När Varvsstaden AB river de byggnader som varit så viktiga för staden Malmö, för dess invånare och för vår identitet och därmed den framtid vi vill vara med och bygga är det med ett vagt löfte om att ta vara på en del av denna helt väsentliga bebyggelse. Kan vi lita på att Malmö stad inte bara sålt ut området för att bygga en attraktiv stadsdel som kan locka yttre investerare? Det är oklart. När tillvaratagandet av befintliga byggnadsstrukturer för andra ändamål än hotellbyggnation ligger långt fram i tiden blir vår enda garanti istället Varvsstaden AB:s, eller Balders och PEAB:s, goda intentioner.

Med tanke på att Balders VD, Erik Selin, varit inblandad i mer än en skandal, är det något oroande. Selins privata bolag, ES fastigheter, har legat i tvist med Skatteverket om 20 miljoner kronor, och har även pekats ut som en av landets värsta värdar. ES fastigheter är huvudägare i Fastighets AB Balder.

Varvstaden saknar ambitioner om att bygga hållbart i större utsträckning än denna inventering och återanvändning av material i området. Att det är ett hotell som först ska byggas ger en föraning om den miljömässiga hållbarheten detta projekt kommer att ha. För om det är något Malmö inte har råd att spendera klimatavtryck på, är det sådant som stadens invånare inte behöver.

Ur Planprogram Varvsstaden

Bild: Malmö stad

Varvsstaden i Malmö

Bild: Varvsstaden AB

Gamla dockan, Västra hamnen, Malmö
Foto: Pär Eliaeson

Arkitekturstaden Malmö ger inga riktlinjer för hur staden ska utforma sitt arbete. Med de nio teser som går in i vartannat och med budskapet att utsträckningen med vilken projekt behöver förhålla sig till de olika teserna är upp till varje projekt, "ambitionsnivån och prioriteringar kan skilja sig från projekt till projekt"(s.10) ger det en enorm öppning för hur byggherrar och andra aktörer kan bortse från de viktigaste teserna. *Arkitekturstaden Malmö* gör sig direkt ovidkommande, och det är direkt farligt när klimatet trycker på. Hittills har bara gräsmattorna gulnat och vi är än så länge bara "en kvarts istid åt fel håll".

I *Arkitekturstaden Malmö* nämns attraktivitet, attraktionskraft och attraktiv hela 37 gånger, vilket inte är långt från antalet miljörelaterade termer. Att skapa en stad som för utomstående uppfattas som attraktiv är en tydlig prioritet, och det är synd att arkitektur tillåts begränsas till detta, när det kan skapa så mycket av värde för invånarna.

Efter det totala fiaskot med Västra Hamnen, där all historia raderades för att skapa ett fasadsamhälle, ter sig Varvsstaden AB som en klar förbättring. Om inte annat kommer historien åtminstone att vara en del av detta område. Tyvärr verkar den miljömässiga hållbarheten fortfarande inte vara mer än pynt, varken i Varvsstaden AB eller i *Arkitekturstaden Malmö*. ■